

Loïc Wacquant

LAKÓHELY SZERINTI MEGBÉLYEGZÉS A FEJLETT MARGINALITÁS KORÁBAN¹

1 Eredeti tanulmány: Wacquant, Loïc (2007): Territorial stigmatization in the age of advanced marginality. In: *Thesis Eleven*, No. 91.: 66-77.

Az Egyesült Államokban és az Európai Unióban megfigyelhető városi hanyatlás szerkezetével, dinamikájával és tapasztalatával foglalkozó összehasonlító szociológia a marginalitás új rezsimjének kibontakozását jelzi. Ez az új rezsim a szegénység olyan formáit termeli ki, amelyek nem pusztán egyéb folyamatok következményei, nem ciklikusak vagy átmeneti jellegűek, hanem kódolva vannak társadalmunk jövőjébe, amennyiben e formákat épp a rendszer belső jellemzői tartják fenn: a bér munkaviszony folyamatos repedezése, a kisemmizett városrészek funkcionális elszakadása a nemzeti, illetve globális gazdaságoktól, valamint a jóléti államnak a polarizálódó városokban lezajló átrendeződése. Jelen tanulmány a „fejlett marginalitás” három kifejezetten térbeli jellegzetességét mutatja be az amerikai fekete gettó és a francia munkás banlieue századforduló összehasonlító elemzése alapján. E három sajátosság – a lakóhelyi röghöz kötöttség és megbélyegzés, a térbeli elidegenedés és a „hely” eltűnése, valamint a hátszág elvesztése – megvilágítása mellett a tanulmány bemutatja, hogy ezek a jellegzetességek a posztindusztriális társadalmakban milyen hatással vannak a prekariátus kialakulására.

Az Egyesült Államokban és az Európai Unióban megfigyelhető városi hanyatlás szerkezetével, dinamikájával és tapasztalatával foglalkozó összehasonlító szociológia eredményei alapján e társadalmak nem az amerikai gettó berendezkedéséhez *közelítenek* – ahogyan azt a domináns média és politikai diskurzus tartja –, hanem a marginalitás új rezsimje *bontakozik ki* az Atlanti-óceán mindkét partján.² Ez a rezsim a szegénység olyan formáit termeli ki, amelyek nem más folyamatok következményei, nem ciklikusak vagy átmeneti jellegűek, hanem kódolva vannak társadalmunk jövőjébe, amennyiben e formák épp a rendszer belső jellemzői – a bér munkaviszony folyamatos repedezése, a kisemmizett városrészek funkcionális elszakadása a nemzeti, illetve globális gazdaságoktól, valamint a jóléti állam átrendeződése – révén válnak a fizetett munka kényszerét fenntartó eszközzé a polarizáló városokban. A századforduló amerikai fekete gettójának és francia munkás *banlieue*-jének (külváros) összehasonlító elemzése (Wacquant 2007), valamint a hanyatló körzetek társadalmi viszonyainak és hétköznapi tapasztalatainak más fejlett társadalmakra koncentráció vizsgálata alapján a tanulmány a „fejlett marginalitás” három, kifejezetten térbeli jellegzetességét – lakóhelyi röghöz kötöttség és megbélyegzés, térbeli elidegenedés és a „hely”

2 A tanulmány Loïc Wacquant *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality* (Polity Press, 2007) című könyve 8. fejezetének adaptációja. A könyvet ajánljuk az olvasó figyelmébe a hanyatló körzetek szerkezetének és átalakulásának a 20. század végi Franciaországban és Egyesült Államokban zajló folyamatának tanulmányozásához és a városi marginalitás új rezsimjének, illetve ennek ideáltípusainak behatóbb megismeréséhez.

szétesése, valamint a hátszág elvesztése – mutatja be, és feltárja e jellegzetességeknek korunk posztindusztriális társadalmában a prekariátus formálódására gyakorolt hatását.

LAKÓHELYI RÖGHÖZ KÖTÖTTSÉG ÉS MEGBÉLYEGZÉS

Ahelyett, hogy a fejlett marginalitás kiterjedne a munkások által lakott körzetek egészére, azt tapasztaljuk, hogy a jelenség egyre inkább az elszigetelt városrészekben koncentrálódik, amelyekre az a jellemző, hogy az ott élők és a kívülállók egyaránt a posztindusztriális nagyvárosok szívébe ékelődött földi pokolként, fekélygócként tekintenek rájuk, ahol már csak a társadalomból végleg kiszorultak hajlandóak megtelepedni.

Ahogy ezek a „büntetett zónák” (Pétonnet 1982) a városkép részévé válnak, vagy legalábbis felmerül ennek veszélye, egyből teret nyer velük kapcsolatosan a megbélyegző beszédmód mind az „alsó”, mind a „felső” szinteken – úgy az élet hétköznapi interakciói során, mint a sajtóban, a politikai és a hivatali diskurzusokban (sőt még a tudomány területén is)³. A *hely szégyene* így módon ráakódik a szegénységgel és etnikai hovatartozással vagy a posztkoloniális bevándorló státusszal eleve együtt járó megbélyegzésre, amellyel ez a szégyenérzet szoros összefüggésben áll, ám teljes mértékben nem vezethető vissza rá. Figyelemre méltó, hogy Erving Goffman (1963) a lakóhelyet nem említi azon „fogyatékoságok” egyikeként, amelyek „kizárják az egyént a közösségből” és megfosztják „a mások általi elfogadás lehetőségétől”. Még ha léteznek is kizárólag a lakóhelyi megbélyegzésre jellemző tulajdonságok, a lakóhelyi stigma éppolyan jellegzetességeket hordoz, mint a testi, erkölcsi vagy törzsi megbélyegzés, ráadásul ezekhez nagyon hasonló dilemmákat vet fel úgy az információkezelés, mint az identitás, vagy a társas kapcsolatok terén. A stigma Goffman által meghatározott három fő formája (1963: 4-5) – az „undort keltő testi jegyek”, a „nemkívánatos személyiségvonások” és a „rasszra, nemzetre, vallásra” utaló jegyek – közül a lakóhelyi megbélyegzés a harmadik típushoz áll a legközelebb, mivel hozzá hasonlóan ez a stigma is „több generáción átörökíthető, és a család minden tagját egyformán sújtja”. Mindazonáltal, szemben a Goffman által meghatározott stigmákkal, ez a fajta megbélyegzettség viszonylag könnyen enyhíthető, elfedhető vagy akár meg is szüntethető a földrajzi mobilitás révén.

3 A társadalomtudósok maguk is jelentős mértékben hozzájárultak a városokkal kapcsolatos negatív képzetek megerősítéséhez azokkal az áltudományos fogalmakkal, amelyek tudományos köntösbe burkolják a leghétköznapiabb rasszista, illetve osztályalapú előítéleteket. Pontosan ez történt a meglehetősen ostoba „underclass körzet” kifejezéssel is, amelyet Erol Ricketts és Isabel Sawhill (1988) kezdett el használni az „underclass” által lakott, és az adott térhez kötődő „társadalmi rendellenességek” által meghatározott környékek (önigazoló) megjelölésére.

Az „első világ” nagyvárosaiban egyes negyedek, kerületek, illetve az önkormányzatok által fenntartott háztömbök a köztudatban olyan elkárhozott helyekként élnek, ahol az erőszak, a bűnözés és a pusztulás jelenti a dolgok rendes folyását. Néhány ilyen városrész mindazon rossz és veszély szimbólumává vált, ami a közfelfogás szerint a duális városokat sújtja:⁴ ilyen Franciaországban a Les Minguettes és a La Courneuve vagy a toulouse-i Mirail tömbház; az Egyesült Államokban Los Angeles dél-közép körzete, Bronx vagy a chicagói Cabrini Green projekt; Németországban Duisburg Marxloh és Berlin Neukölln negyede; Angliában a liverpooli Toxteth, a bristoli Saint Paul vagy a newcastle-i Meadow Well kerületek; vagy Hollandiában az amszterdami Bijlmer és Westlijke Tuinsteden. Még az olyan társadalmakban is megjelenik ez a fajta lakóhelyi megbélyegzés – ami városok számkivetettjeit tömörítő körzetek kialakulásából fakad –, mint például a skandináv államok, amelyeknek még a leginkább sikerült megakadályozniuk a fejlett marginalitás kialakulását:

„Nem számít, merre utazom [a svéd tartományok között], mindenütt ugyanazokat a kérdéseket szegeznek nekem az emberek, amikor meghallják, honnan jövök: »Tentsában laksz? Hogy bírod? Hogy tudsz egy gettóban élni? «” (Pred 2000: 129).⁵

Nem számít, hogy ezek a városrészek valóban lepusztultak és veszélyesek-e, hogy a lakóik tényleg túlnyomórészt szegény emberek, kisebbségek, vagy külföldiek-e, az őket megbélyegző prekonceptió már elegendő ahhoz, hogy a nem kívánt társadalmi következményeket előidézzék.

Mindez a hétköznapi társadalmi viszonyok szintjén is érvényes. Ha valaki például egy Párizs peremén fekvő, a (szub)proletaritátus által lakott lakótömbben él, aligha kerülheti el „a bűntudat és a szegénység elfojtott érzetét, melynek láthatatlan terhe eltorzítja az emberi interakciókat” (Pétonnet 1982: 148). Az itt élők titkolják lakcímüket, kibújnak a család vagy a barátok látogatása alól, és kényszeresen mentegetőznek, amiért ilyen hírhedt környéken laknak, ami megfertőzi a magukról kialakított képüket. „Én magam nem a *cité*-ből származom – erősködik egy fiatal nő Vitry-sur-Seine-ből –, csak azért lakom itt, mert

4 A városi pusztulás olyan gócpontjai, mint például Bronx, hasonló státuszt vívtak ki maguknak nemzetközi szinten, amire kiváló példa Auyero (1999) tanulmánya egy Buenos Aires környéki nyomornegyedről.

5 Tensta Stockholm északi külvárosainak egyik negyede, ahol nagyon sok bevándorló és munkanélküli él. A századforduló Svédországában a „problémás negyedeket” (*problemområde*), mint például a stockholmi Rinkeby vagy a malmői Rosengård a köznyelv egységesen invandrartömbnek nevezik, ami körülbelül annyit tesz, „bevándorlók által sűrűn lakott negyed”. Hollandiában is hasonló kifejezésekkel utalnak a hanyatló városrészekre: „*achterstandswijken*”, illetve „*concentratiebuurten*” (Uitermark 2003).

problémáim adódtak, de nem vagyok idevalósi, semmi közöm az itteniekhez” (Pétonnet 1982: 149). Az egyik szomszédja elmagyarázza az antropológusnak, hogy a *cité* nem olyan, mint egy szomszédság, „mert egy szomszédságban mindenféle ember van ... itt meg lószar sincs” (Pétonnet 1982: 14). Hasonlóképpen, a chicagói gettó lakói egybehangzóan tagadják, hogy a negyed mikroközösségéhez tartoznának, és mindent megtesznek azért, hogy elhatárolják magukat attól a helytől, illetve annak lakóitól, amelyet általános megvetés övez, és amelyről a média, illetve bizonyos tudományos diskurzusok rendkívül lealacsonyító képet közvetítenek (Wacquant 2007).

Az alacsonyrendűség akut érzése, amely áthatja ezeket a hanyatló körzeteket, csak azzal enyhíthető, hogy a helyhez kötődő stigmát egy arctalan, démonizált „másik”-ra vetítik – az alsó lakókra, a szemközti házban lakó bevándorló családra, az utcabeli „drogos” vagy seftes fiatalokra, vagy a szomszéd háztömbben lakókra, akik minden bizonnyal jogtalanul veszik fel a munkanélküli- vagy szociális segélyt. Ezt a *hasonló helyzetben lévők becsmérélsén* (*lateral denigration*) és a *kölcsönös elhatárolódáson* (*mutual distancing*) alapuló logikát, amely tovább csökkenti a leromló városi környékek eleve meggyengült lakóközösségeinek kohézióját, nagyon nehéz visszafordítani, amennyiben

„a stigmatizált lakóhely szimbolikusan lealacsonyítja az ott élőket, akik erre azzal válaszolnak, hogy befeketítik a környéket, hiszen, megfosztva a társadalmi játszmákban való részvétel eszközeitől, közösségük csupán a számkivetettségén osztozik. Ha egy kisemmizettségében homogén csoport tagjai egy helyen is élnek, az könnyen felerősítheti a kisemmizettséget” (Bourdieu [1993] 1999: 129).

A lakóhelyi megbélyegzés következményei szakpolitikai szinten is érvényre jutnak. Amint egy helyre rásütik a társadalmi normákon kívül álló „törvénytelen zóna” vagy a „törvényen kívüli telep”⁶ bélyegét, a hatóságok könnyen bevezethetnek a szokásoktól, illetve a hatályos jogtól eltérő, kivételes intézkedéseket. Ezek azzal járhatnak – ha nem egyenesen azt célozzák –, hogy az ott élők helyzete még bizonytalanabbá váljék, marginalizációjuk

6 Az elmúlt néhány évben könyvek tucatjai árasztották el a francia könyvesboltokat, amelyekben az osztályalapú elnyomás vetekszik a külföldiek jelentette veszély preconcepciójával. Elég csak egyet megemlítenünk ezek közül, melynek címe kiválóan summázza a könyv mondanivalóját: *Törvényen kívüli körzetek. Egy más világ: fiatalok, akik saját törvényeiket érvényesítik [Cités hors-la-loi. Un autre monde, une jeunesse qui impose ses lois]* (Henni és Marinet 2002). Marinet az egyik francia állami TV-csatorna riportere, tőle indult ki az a médialegenda, mely szerint a kisemmizett *banlieue*-kben robbanásszerűen terjed a „csoportos nemi erőszak” [*tournantes*]). Ezek az elemzésnek álcázott, általános riadalmat keltő könyvek fontos szerepet játszanak a „számozott városrészek” megbélyegzésében és az ott lakók „szimbolikus deportálásában”.

fokozódik, áldozatul esnek az egyre kevésbé szabályozott munkaerőpiac diktálta feltételeknek, és idővel a láthatatlanságba vesznek, vagy legalábbis kiszorulnak abból a térből, ahová tartozni szeretnének.⁷ Ez történt São João de Deus-ban is, Észak-Porto egyik elslumosodó negyedében, ahol köztudomású, hogy jelentős számú cigány, illetve Cape Verde-i lakos él. Egy sor hatásvadász TV-riport nyomán ma már szerte Portugáliában csak úgy emlegetik a környéket, mint a „*bairro social degradado*” pokoli megtestesülését. A portói önkormányzat pedig hasznot húzott a környék rossz híréből. A „*hipermercado das drogas*”-ként ismert körzetben „városmegújítási” programot indítottak, amely – a rendőri erődemonstrációk segítségével – elsősorban a helyi szenvedélybetegek, házfoglalók, munkanélküliek és más emberi hulladék kiszorítását célozza, azzal a mögöttes szándékkal, hogy visszakapcsolja a környéket a város ingatlanpiacába, anélkül, hogy bárki egy percig is aggódna az így száműzött lakók ezreiért.⁸

TÉRBELI ELIDEGENEDÉS ÉS A „HELY” ELTŰNÉSE

A lakóhelyi megbélyegzés másik formája a „hely” eltűnése – annak az emberközeli, ismerős kultúrájú, társadalmi összetételében szűrt lakóhelynek az elvesztése, amellyel a marginalizált városi lakosság azonosulni tudna, ahol ezek az emberek biztonságban és otthon éreznék magukat. A posztfordizmussal foglalkozó elméletek szerint a kapitalizmus jelenlegi átstrukturálódása nemcsak a vállalatok, emberek, munkahelyek, illetve gazdasági folyamatok *térbeli* átrendeződését eredményezi, hanem alapjaiban rengeti meg *magának a térnek* a felépítését és tapasztalatát (l. különösképp Harvey 1989; Soja 1989; Shields 1991). Ezek az elméletek az amerikai fekete gettók és a francia munkás *banlieue*-k 1970-es évek után bekövetkező gyökeres átalakulásával egyaránt egybecsengenek. Ezek az egykor közös

7 Ebből a nézőpontból érdemes megfigyelni, hogy az „underclass” ördögi mítosza (amelyet paradox módon progresszív akadémikusok is előszeretettel terjesztenek) az Egyesült Államokban hogyan járult hozzá egyrészt az 1996-os Munka és egyéni felelősség törvénnyel (*Work and Personal Responsibility Act*) megszüldött „munkakényszer” (*workfare*) rendszeréhez elvezető jóléti „reform” legitimációjához, másrészt az 1998-as Megfelelő lakhatás és munkavállalási felelősség törvénnyel (*Quality Housing and Work Responsibility Act*) hivatallássá váló gyakorlat elfogadtatásához, melynek keretében felszámolják a gettó kiterjedt lakótelepeit, azokra az állítólagos előnyökre hivatkozva, amelyek a szegény emberek területi koncentrációjának megszüntetésével járnának (Crump 2003).

8 Mindezt Luis Fernandestől, a portói egyetem kutatójától tudom. Ajánlom az olvasó figyelmébe Fernandes elemzését a portugál város, kábítószeres körzetéhez” tapadó lakóhelyi megbélyegzésről (Fernandes 1998: 68-79, 151-154, 169-174).

érzésekkel teli, közös jelentésekkel felruházott, a kölcsönösség intézményei és gyakorlatai által fenntartott közösségi „helyek” napjainkra a pusztá létfenntartás és a folytonos küzdelem között „közömbös, tereivé” váltak.

A különbséget mai környezetünk e két eltérő jelensége, illetve a kisajátítás e két eltérő módozata között talán úgy összegezzük, hogy a „helyek teljes» és »állandó«, stabil közegek”, szemben a „kiüresedéssel fenyegető, veszélyeket jelentő terekkel», ahol a félelem az úr, vagy a közrend biztosítása, vagy ahonnan legjobb messze elmenekülni” (Smith 1987: 297). Ezt a folyamatot, melynek során a hely politikáját felváltja a tér politikája, felerősíti a város területi alapon szerveződő közösségét összetartó kötelékek fellazulása – állítja Dennis Smith szociológus. További ösztönzést ad a folyamatnak, hogy az emberek egyre inkább visszahúzódnak otthonaikba, hogy a biztonság keresése során az emberekben egyre erősödik a kiszolgáltatottság érzése, a társas közösségek összetartó ereje pedig általában egyre gyengül.⁹ Legyünk azonban nagyon óvatosság mindezzel kapcsolatban, nehogy az egykori proletárnegyedek és szegregált gettók romaniticizálásának hibájába essünk. Sosem létezett olyan „aranykor”, amikor az amerikai gettók vagy a francia *banlieue*-k élete csupa öröm volt, lakóik társas kapcsolatai pedig harmonikusak és kielégítőek voltak. Az azonban kétségtelen, hogy a városi hanyatlás tapasztalata ezen a szinten mára még a korábbinál is sokkal terhesebbé és elidegenítőbbé vált.

Illusztrációképpen: az amerikai fekete gettó az 1960-as évekig még „hely” volt, közös *oekoumène*, emberarcú városi táj, amellyel a feketék pozitív módon azonosultak – még ha ez az azonosulás a brutális és megingathatatlan rasszista elnyomás eredménye volt is –, ahogyan ez a soul zene nyelvén kifejezésre jut (Hannerz 1968), és amely fölött a közösség tagjai közösen vállalt fennhatóságot szerettek volna szerezni – ez volt a Black Power („fekete erő”) mozgalom elsődleges célkitűzése (Van Deburg 1992). Napjaink hipergettója azonban „térként” funkcionál, és ez a kiüresedett tér többé nem egy olyan közös erőforrás, amelyet az afroamerikai lakosság mozgósítani tud a fehér uralommal szemben, és amelynek segítségével kollektív támogatást tud szerezni mobilitási stratégiái számára. Épp ellenkezőleg: a gettó a közösségen belüli törésvonalak hordozójává és a városi fekete szubpro

9 Schwartz (1990) alapos elemzést publikált a tradicionális munkásosztály „védekező és befelé forduló individualizmusáról”, illetve ennek felerősödéséről egy észak-francia bányászvárosban, a csoportok általános felbomlásának kontextusában. A mélyszegénység és az erőszak szorításában a chicagói West Side és South Side gettóiban szétporladó közösségi szellem, illetve szolidaritás elemzéséről I. Kotlowitz (1991), illetve Jones és Newman (1997) munkáit.

letariátus elszigetelésének eszközévé vált, olyan megvetett és rettegett zónává, ahonnan – a chicagói South Side egy lakójának szavaival élve – „mindenki ki akar törni”¹⁰.

A hipergettó nem nyújt védelmet a külvilág nyomásával és kockázataival szemben, ez a tér egy veszélyes és pusztító csatatérhez hasonlít, ahol négyféle erő vívja harcát: (i) független, szervezett utcai ragadozók (bandák és seftesek), akik még azt a kevés értéket is megpróbálják megkaparintani, ami a gettóban megmaradt; (ii) a helyi lakosok és önszerveződő szervezeteik (mint például a MAD [*Mothers Against Drugs* – anyák a drogok ellen] Chicago West Side negyedében), vagy az ún. tömbklubok¹¹ és a kereskedői egyletek (ahol még vannak ilyenek), akik próbálják megőrizni szomszédságuk használati és csereértékeit; (iii) az állami felügyeleti szervek, ideértve a szociális munkásokat, a rendőrséget, a bíróságokat, az egykori elítéltek utógondozóit stb., akik próbálják az erőszak és a rendezetlenség megnyilvánulásait a város etnicizált centrumába szorítani; és (iv) külső, intézményi ragadozók (kiváltképp az ingatlanügynökök), akiket óriási profittal kecsegtet, hogy a Black Belt (fekete öv) peremzónáit a városba beköltöző közép- és felső osztály használatára formálják.¹²

A HÁTORSZÁG ELVESZTÉSE

A hely pusztulásához hozzáadódik a szilárd talapzat elvesztése. A modern kapitalizmus válóságának és szerkezeti átalakulásának korábbi lépcsőfokain a munkaerőpiacról időlegesen kiszorult munkások még támaszkodhattak a származási közösségük nyújtotta társadalmi hálóra, akár egy aktív munkáskolóniáról, egy városi szegregátumról, vagy épp

10 A chicagói South Side-beli fekete középosztály (részben sikertelen) erőfeszítéseiről, hogy mind térben, mind társadalmi értelemben elhatárolják magukat a gettó hasadozó majjától és az ebben rejlő veszélyektől lásd Pattillo-McCoy (1999) remek tanulmányát.

11 Az ún. tömbklubok olyan közösségek az Egyesült Államokban, amelyeknek tagjai egy háztömbben élnek, és közösen próbálnak fellépni lakóközösségük érdekei képviseletében, illetve környék fejlesztéséért - a ford.

12 A 90-es években a Robert Taylor Homes bérlakástömb bérlői, a helyi bandák, a chicagói Lakásügyi Hivatal és számos más helyi szerv között folyó küzdelemről lásd Venkatesh (2000) írását; a New York-i (kis)polgári társadalom által újból felfedezett munkáskerületek „dzsentifikációjáról”, illetve az ezzel kapcsolatos küzdelmekről lásd Abu-Lughod (1994), illetve Mele (1999) munkáit.

egy, a bevándorlók származási országában a semmi közepén lévő vidéki faluról volt szó (Young and Willmott [1957] 1986; Kornblum 1974; Piore 1979; Sayad 1991).¹³

A XX. század közepén Bronzeville lakói biztos számíthattak rokonaik, közvetlen környezetük és az egyház támogatására, amikor recesszió idején elbocsátották őket Chicago gyáraiból, kohóiból, bányáiból vagy autózemeiből. A kerületek lakosságának nagy része nem vesztette el jövedelmét, és szomszédságon alapuló szerveződéseik erősre szőtt hálójára enyhíteni tudta a gazdasági nehézségek hatásait. Sőt, ebben az időben a teljes fekete osztálystruktúrát átszövő fekete-, illetve utcai gazdaság „kétes vállalkozásai” rendkívül fontos szerepet játszottak a foglalkoztatásban (Drake and Cayton [1945] 1993: 524-525). Ezzel szemben 1990-ben a South Side-i lakosság többségének nem volt munkája, a Black Belt szíve elvesztette a kollektív megélhetést biztosító eszközeit. A negyeden kívül végzett bér munka lehetőségeit pedig drasztikusan leszűkítette – ha nem szüntette meg – a helyi lakosság széles rétegeinek totális deproletarizálódása: testvérek, rokonok, barátok nehezen tudják egymást segíteni a munkakeresésben, amikor ők maguk is hosszú ideje munkanélküliek (Sullivan 1989; Wilson 1996).

Napjainkban azok, akik a hanyatló körzetekben tartósan kiszorultak a munkaerőpiacról, már nem támaszkodhatnak a közösség informális támogatására, ameddig újra munkát nem találnak. Gyakran azonban a munkakeresés nem is sikeres, illetve ha mégis, az sokszor bizonytalan, vagy alkalmi munkalehetőséget jelent csupán. A túlélés érdekében olyan egyéni stratégiákat alkalmaznak, mint az „önfoglalkoztatás”, az „árnyékgazdaság”, a feketemunka, az illegális kereskedelem vagy más illegális tevékenységek, illetve a részben intézményesült „seftelés” (Gershuny 1983; Wacquant [1992] 1998; Engbersen 1996). Ezek a munkaformák azonban nem enyhítik az egyén kiszolgáltatottságát, hiszen „az ipari társadalmakban az informális munka jellegének elosztási következménye épp napjaink egyenlőtlenségeinek újratermelése, és nem azok csökkentése vagy visszatükrözése” (Pahl 1989: 249). Napjainkban számos városban az informális gazdaság jellege is átalakult: egyre inkább elkülönül a formális bér munkától (amikor azt nem a feketekereskedelem uralja [Barthélémy et al. 1990; Leonard 1998]). Ennek következtében az informális munka egyre kevesebb belépési lehetőséget kínál a legális munkaerőpiacra, így a feketemunkát végző fiatalok nagy eséllyel szorulnak tartósan a társadalom peremére (Bourgeois 1995). Ha a fordista munkavégzés korában a szegények lakta negyedek voltak, a remény belvárosi nyomornegyedei, akkor ezek megfelelőjét korunk deregulált kapitalizmusában leginkább a dél-amerikai városok periferiáján létrejövő

13 Ezzel a témával kapcsolatban érdemes újra felapoznunk Larissa Lomnitz (1977) klasszikus munkáját a mexikói nyomornegyedekben kialakult, a barátokon és szomszédságon alapuló „kiegészítő társadalombiztosítási rendszerről”, illetve Carol Stack (1974) monográfiáját a midwesti fekete gettóban élő nők kölcsönös segítségén alapuló társadalmi hálójáról.

telepekben találjuk meg, amelyeket Susan Eckstein (1990) „a kilátástalanság házfoglaló telepei”-nek nevez.

A „PREKARIÁTUS” KELETKEZÉSÉNEK BEFEJEZETLEN FOLYAMATA ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

A fejlett marginalitást a városi szegénység korábbi formáitól kialakulásának kontextusa is megkülönbözteti, hiszen épp az osztálystruktúra megrepedésekor (Azémar 1992; Dudley 1994), és nem annak megszilárdulása idején jött létre: a fejlett marginalitást a prekariátus létrejöttének és a proletariátus eltűnésének párhuzamos folyamata hívta életre, nem a proletariátus egységesülése és homogenizálódása (Kronauer et al. 1993; Wilson 1996). Azok, akik a fejlett marginalitás spiráljában találják magukat, idővel elszakadnak a hagyományos mobilizációs csatornáktól és a csoportrepresentáció tradicionális eszközeitől, és ezzel megfosztatnak attól a közös *nyelvtől*, illetve szimbólumrendszerrel, melynek segítségével alternatív jövőképeket és közös víziókat vázolhatnak fel (Stedman Jones 1984).

Idősödő ipari munkások és alacsonyabb státuszú irodai alkalmazottak, akikből napjainkra a fehérgallérosok futószalagjának munkásai lettek, vagy feleslegessé tette őket a technológiai innováció és a termelő tevékenységek térbeli átrendeződése; a deregulált szolgáltatói szektor bizonytalan státuszú, illetve időszakos munkavállalói; betanuló munkavállalók, kisegítő munkát végzők és határozott idejű munkaszerződéssel foglalkoztatottak; a jogukat fokozatosan elvesztő munkanélküliek és a „társadalmi minimum” programok résztvevői; tartósan segélyezett és reményvesztett „hajléktalanok”; koldusok, bűnözők, és a magukat az utca gazdaságából fenntartó seftesek; a szociális és egészségügyi ellátások emberi hulladéka és az igazságszolgáltatási rendszer visszatérő kliensei; a sülyyedőben lévő eredeti munkásosztály kiábrándult gyermekei, akik váratlanul szemben találták magukat a megbélyegzett etnikai közösségek fiataljaival és a bevándorlókkal a munkalehetőségekért és a megszerezhető papírokért folyó versenyben: hogyan is lehetne közös álláspontot kialakítani, közös célt találni, amikor a gazdasági és társadalmi szükségletek ennyire különbözőek? Hogyan lehet olyan nézőpontokat egységesíteni, amelyek – noha adott időpillanatban hosszabb-rövidebb időre közös platformokra kerülhetnek a városi, illetve társadalmi térben – ennyire más pályán mozognak, illetve ennyire különböző jövőképeket testesítenek meg? Továbbá hogyan lehet – a létező szomszéd(ság)ji szolidaritáson túlmenően – valódi, kézzelfogható és hathatós kapcsolatot teremteni a munka minden társadalmi és foglalkozási szinten tapasztalható deszocializációja következtében talajt vesztt munkavállalók ilyen széles köreivel (Perrin 2004)?

E különböző, egymástól elszakadt, a térbeli-társadalmi marginalizáció harapófogójába került rétegekre aggatott címkék – mint „új szegények”, „zonard-ok”, „kirekesztettek”, „banlieue” fiatalság, „racaille”-ok, „yob”-ok, vagy a francia politikai diskurzusban megjelent „nélkülözések háromszöge” (amely a munka nélküli, fedél nélküli és dokumentumok nélküli bevándorlókra utal) – elburjánzása, amelyek hűen tükrözik az átalakult városi és társadalmi közeg peremét és törésvonalait átható *szimbolikus zavart*. Az egységes fellépés, illetve önmeghatározás alapját képező közös megnevezés hiánya megerősíti napjaink szegény városi lakosságának fragmentáltságát. A városi proletariátus kollektív érdekérvényesítésének szervezeti eszközei: a kétkezi munkások szakszervezetei és ezek közszférabeli oldalhajtásai képtelennek bizonyulnak a hagyományos, szabályozott bér munka világán túlmutató problémák kezelésére, sőt védekező fellépésük sok esetben tovább súlyosbítja a kezelni kívánt problémákat, illetve tovább mélyíti az őket a társadalom peremére szorult új (szub) proletariátustól elválasztó törésvonalakat.¹⁴ A kisemmizettek születőben lévő szervezetei, mint a munkanélküliek szakszervezetei, a hajléktalan és iratok nélküli bevándorlók érdekvédelmi csoportjai, vagy a kirekesztettség több frontján harcot vívó grass-roots szervezetek még túlságosan gyengék – ahol egyáltalán kialakultak –, még politikai elismerést kell nyerniük ahhoz, hogy ne csak szórványosan, illetve helyi szinten tudjanak nyomást gyakorolni (Siméant 1998; Demazière és Pignoni 1999).

A baloldali pártokat, melyekre a gazdasági, illetve kulturális tőkétől megfosztott csoportok képviseletének feladata hagyományosan hárul, gúzsba kötik a merev pártpolitikai reflexek és a médiában folytatott küzdelmek, illetve túlságosan lekötik őket saját belharcaik ahhoz – ha épp nem mozdultak el nyíltan a képzett középosztályok képviseletének irányába, ahogy a Francia Szocialista Párt –, hogy átlássák a hanyatló körzeteket felforgató zavarok természetét és mértékét, illetve ahhoz, hogy elkötelezzék magukat a fejlett marginalizáció megtöréséhez elengedhetetlen közpolitikai intézkedések mellett.¹⁵

Alig vannak szavaink a piaci társadalom kettéhasadása nyomán a városok kisemmizett negyedeiben felhalmozódó szilánkok és repeszdarabok megnevezésére, ami

14 Ez történik, amikor a szakszervezetek, annak érdekében, hogy kivédjék a tömeges elbocsátásokat vagy az üzemek áthelyezését, feladják a dolgozók nehezen megszerzett kollektív jogait, vagy amikor elfogadják a kétszintű bér-, illetve juttatási rendszert, hogy elejét vegyék tagságuk csökkenésének (ahogyan számos iparágban, például az autóiparban, a telefonszolgáltatásban vagy a légi közlekedésben történt az Egyesült Államokban).

15 Olivier Masclet (2003) egy Párizs szűk vonzáskörzetéhez tartozó kommunista település mélyreható elemzésével illusztrálja, hogy a térbeli és társadalmi marginalizáció hogyan jár együtt a „cité aktivisták” helyi szintű politikai marginalizációjával.

alátámasztja, hogy a *prekariátus* – ha utalhatok így az új proletariátus legkiszolgáltatottabb csoportjaira – még csak nem is „tárgyasult osztály” a bourdieu-i értelemben, amely „kénytelen a [mások által] tárgyasításból felépíteni identitását” (Bourdieu 1977). Továbbra is egy heterogén kategória maradt csupán, *collectio personarum plurium*, különböző egyének és csoportok gyűjtőfogalma, amelyet kizárólag olyan *negatív terminusokban definiálunk*, mint társadalmi depriváció, anyagi szükség vagy szimbolikus kismizettség. Csak egy erőteljes, kifejezetten politikai mozgósítás, illetve re-prezentáció (a szó kognitív, ikonográfiai, illetve dramaturgiai értelmében) érheti el azt, hogy ez a heterogén réteg közösségként tekintsen magára, és képessé váljon a kollektív cselekvésre. Egy ilyen fellépésnek azonban gátat vet egy elkerülhetetlen és feloldhatatlan ellentmondás, amely épp azokból a megosztó mechanizmusokból fakad, amelyek a csoport létrejöttének alapját képezik: a prekariátus egy *formálódóban lévő csoport*, melynek létrejötte szükségszerűen befejezetlen, hiszen csak az segítheti elő megszilárdulását, ha a tagjai számára lehetővé válik, hogy kitörjenek a csoportból – akár azáltal, hogy biztos, rendszeres bér munkát találnak, akár azzal, hogy (az újraelosztó rendszerre és az állam védőhálójára támaszkodva) végleg elhagyják a munka világát. Szemben a marxai történelemfelfogás proletariátusával, amely arra volt hivatott, hogy egységes és egyetemes osztállyá válva hosszú távon felszámolja önmagát, a prekariátusnak azzal a perspektívával kellene felépítenie magát, hogy ezzel fel is számolja magát.¹⁶

Fordította: Dósa Mariann
Az eredetivel egybevetette: Kasnyik Márton

16 A prekariátus (mely kifejezést Droits Devants vezette be, lásd *Globalisation du précaire, mondialisation des résistances*, EcoRev, 2005. május) európai mozgósításával kapcsolatos szövegek, dokumentumok és felhívások széles tárházát nyújtja a Republicart többnyelvű weboldal: <http://republicart.net/disc/precaire/index.htm>. A munkaerőpiac jelenlegi instabilitásának eredetéről és az ennek következtében a rendszeres bér munkát végzők társadalmának peremén élők körében megjelenő új mobilizációs formákról lásd Perrin (2004) munkáit.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Abu-Lughod, Janet L. (1994): *From Urban Village to East Village: The Battle for New York's Lower East Side*. Basil Blackwell.
- Auyero, Javier (1999): „This is Like the Bronx, Isn't It?” Lived Experiences of Slum Dwellers in Argentina. In: *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 23., No. 1.: 45-69.
- Azémar, Guy-Patrick (szerk.) (1992): *Ouvriers, ouvrières. Un Continent morcelé et silencieux*. Éditions Autrement.
- Barthélémy, Philippe et al. (1990): *Underground Economy and Irregular Forms of Employment (travail au noir): Final Synthesis Report*. Communauté Economique Européenne, mimeographed.
- Bourdieu, Pierre (1977): Une classe objet. In: *Actes de la recherche en sciences sociales*, Vol. 17-18.: 2-5.
- Bourdieu, Pierre ([1993] 1999): Effects of Place. In: *The Weight of the World*, Pierre Bourdieu et al. Polity Press: 123-129.
- Bourgois, Philippe (1995): In Search of Respect: *Selling Crack in El Barrio*. Cambridge University Press.
- Crump, Jeff R. (2003): The End of Public Housing as We Know It: Public Housing Policy, Labor Regulation and the US City. In: *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 27., No. 1.: 179-87.
- Demazière, Didier - Pignoni, Maria-Teresa (1999): *Chômeurs, du silence à la révolte. Sociologie d'une action collective*. Hachette.
- Drake, St. Clair - Cayton, Horace R. ([1945] 1993): *Black Metropolis: A Study of Negro Life in a Northern City*. University of Chicago Press.
- Dudley, Kathryn Marie (1994): *The End of the Line: Lost Jobs, New Lives in Postindustrial America*. University of Chicago Press.
- Eckstein, Susan (1990): Urbanization Revisited: Inner-City Slums of Hope and Squatter Settlements. In: *World Development*, Vol. 18., No. 2: 165-81.
- Engbersen, Godfried (1996): The Unknown City. In: *Berkeley Journal of Sociology*, Vol. 40.: 87-112.
- Fernandes, Luis (1998): O sítio das drogas. *Etnografia das drogas numa periferia urbana*. Editorial Notícias.
- Gershuny, Jonathan I. (1983): *Social Innovation and the Division of Labor*. Oxford University Press.
- Goffman, Erving (1963): *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Simon & Schuster.
- Hannerz, Ulf (1968): The Rhetoric of Soul: Identification in Negro Society. In: *Race*, Vol. 9., No. 4.: 453-465.

- Harvey, David (1989): *The Condition of Postmodernity: An Inquiry into the Origins of Cultural Change*. Basil Blackwell.
- Henni, Amar - Marinnet, Gilles (2002): *Cités hors-la-loi. Un autre monde, une jeunesse qui impose ses lois*. Ramsay.
- Jones, LeAlan - Newman, Lloyd (1997): *Our America: Life and Death on the South Side of Chicago*. Washington Square Press.
- Kornblum, William (1974): *Blue-Collar Community*. University of Chicago Press.
- Kotlowitz, Alex (1991): *There Are No Children Here: The Story of Two Boys Growing Up in the Other America*. Doubleday.
- Kronauer, Martin - Vogel, Berthold - Gerlach, Frank (1993): *Im Schatten der Arbeitsgesellschaft. Arbeitslose und die Dynamik sozialer Ausgrenzung*. Campus Verlag.
- Leonard, Madeleine (1998): *Invisible Work, Invisible Workers: The Informal Economy in Europe and the US*. Basingstoke. Macmillan.
- Lomnitz, Larissa ([1975] 1977): *Networks and Marginality: Life in a Mexican Shanty-town*. Academic Press.
- Masclat, Olivier (2003): *La Gauche et les cités. Enquête sur un rendez-vous manqué*. La Dispute.
- Mele, Christopher (1999): *Selling the Lower East Side: Culture, Real Estate, and Resistance in New York City*. University of Minnesota Press.
- Pahl, Raymond E. (1989): Is the Emperor Naked? Some Questions on the Adequacy of Sociological Theory in Urban and Regional Research. In: *International Journal of Urban and Research*, Vol. 13., No. 4.: 709-720.
- Pattillo-McCoy, Mary (1999): *Black Picket Fences: Privilege and Peril Among the Black Middle Class*. University of Chicago Press.
- Perrin, Évelyne (2004): *Chômeurs et précaires au coeur de la question sociale*. La Dispute.
- Pétonnet, Colette (1982): *Espace habités. Ethnologie des banlieues*. Galilée.
- Piore, Michael J. (1979): *Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies*. Cambridge University Press.
- Pred, Allan Richard (2000): *Even in Sweden: Racisms, Racialized Spaces, and the Popular Geographical Imagination*. University of California Press.
- Ricketts, Erol R. - Sawhill, Isabell V. (1988): Defining and Measuring the Under-class. In: *Journal of Policy Analysis and Management*, Vol. 7.: 316-325.
- Sayad, Abdelmalek (1991): *L'immigration ou les paradoxes de l'altérité*. De Boeck Université.
- Schwartz, Olivier (1990): *Le Monde privé des ouvriers. Hommes et femmes du Nord*. Presses Universitaires de France.
- Shields, Rob (1991): *Places on the Margin: Alternative Geographies of Modernity*. Routledge.
- Siméant, Johanna (1998): *La Cause des sans-papiers*. Presses de Sciences Po.
- Smith, Dennis (1987): Knowing Your Place: Class, Politics, and Ethnicity in Chicago and Birmingham, 1890-1983. In: *Class and Space: The Making of Urban Society*. Szerk.: Thrift, Nigel - Williams, Peter. Routledge and Kegan Paul: 277-305.

- Soja, Edward W. (1989): *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. Verso.
- Stack, Carol (1974): *All Our Kin: Strategies for Survival in a Black Community*. Harper & Row.
- Stedman Jones, Gareth (1984): *Languages of Class: Studies in English Working Class History 1832–1982*. Cambridge University Press.
- Sullivan, Mercer L. (1989): „*Getting Paid*“: *Youth Crime and Work in the Inner City*. Cornell University Press.
- Uitermark, Justus (2003): „Social Mixing“ and the Management of Disadvantaged Neighbourhoods: The Dutch Policy of Urban Restructuring Revisited. In: *Urban Studies*, Vol. 40., No. 3.: 531-549.
- Van Deburg, William L. (1992): *New Day in Babylon: The Black Power Movement and American Culture, 1965–1975*. University of Chicago Press.
- Venkatesh, Suhrir (2000): *American Project. The Rise and Fall of a Modern Ghetto*. Harvard University Press.
- Wacquant, Loïc ([1992] 1998): Inside the Zone: The Social Art of the Hustler in the Black American Ghetto. In: *Theory, Culture & Society*, Vol. 15., No. 2.: 1-36.
- Wacquant, Loïc (2007): French working-class banlieues and Black American Ghetto: From Conflation to Comparison. In: *Qui Parle*, Vol. 16., No. 2.: 5-38.
- Wilson, William Julius (1996): *When Work Disappears: The World of the New Urban Poor*. Knopf.
- Young, Michael - Willmott, Peter ([1957] 1986): *Family and Kinship in East London*. University of California Press.